

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КОМЕНТАР ДО НОВОЇ СТАТТІ 111-1 КК

COLLABORATIVE ACTIVITIES: SCIENTIFIC AND PRACTICAL COMMENTARY ON THE NEW ARTICLE 111-1 OF THE CRIMINAL CODE

**Кравчук О.О., д.ю.н., доцент,
професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
суддя**

Вищій антикорупційний суд

**Бондаренко М.С., к.ю.н.,
суддя**
Дарницький районний суд м. Києва

Здійснено кримінально-правовий аналіз (у форматі науково-практичного коментаря) складів правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність», що набрала чинності 15 березня 2022 р. Також автори торкаються деяких процесуальних питань розслідування та розгляду кримінальних проваджень за ст. 111-1 КК. Об'єктом кримінальних правопорушень є основи національної безпеки України. Додатковим об'єктом може бути життя і здоров'я людей та право власності.

Суб'єкт кримінальних правопорушень, як правило, повинен відповідати такій характеристиці як належність до місцевого населення або наявність інших сталих зв'язків із відповідною окупованою територією. В деяких складах важливе значення має громадянство – належність до громадянства України. Суб'єктивна сторона – прямий або непрямий умисел. У частині складів правопорушень значення для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння має мета: за ч. 3 – мета пропаганди; за ч. 6 – мета організації та проведення заходів (або) та саме активної участі в них задля підтримки держави-агресора або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України). Проаналізовано також об'єктивну сторону кожного складу правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК. Законодавцем спеціально для кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК, внесено зміни до ст. 55 КК, визначено можливість застосування позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років як основного або додаткового покарання.

Вчинення від імені юридичної особи її уповноваженою особою кримінальних правопорушень за ст. 111-1 КК є підставою для кримінального провадження щодо такої юридичної особи. Захід кримінально-правового характеру, що застосовується за це правопорушення – ліквідація юридичної особи та конфіскація її майна (ст. 96-8, 96-9 КК).

Ключові слова: Колабораційна діяльність, злочини проти основ національної безпеки України, позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Criminal legal analysis (in the format of scientific and practical commentary) of the offenses under Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine "Collaborative Activities", which entered into force on March 15, 2022, is considered in the article. The authors also touch upon some procedural issues of criminal proceedings under Art. 111-1. The object of criminal offenses is the foundations of national security of Ukraine. Human life and health and property rights can be an additional object.

The perpetrator of criminal offenses, as a rule, belongs to the local population or has other permanent ties with the relevant occupied territory. In some crimes, the perpetrator of the crime must belong to the citizenship of Ukraine. Mental element (mens rea) of criminal offenses under Art. 111-1 is direct or indirect intent. In a number of criminal offenses under Part 2, 5, 7 of Art. 111-1 voluntariness is important. In some of offenses under Art. 111-1, the purpose is important for the correct criminal qualification. For part 3 – the purpose is propaganda; under Part 6 – the purpose is support of the aggressor state or its avoidance of responsibility for armed aggression against Ukraine). Objective elements (actus reus) of different criminal offenses under Art. 111-1 are analysed in the article.

A number of criminal offenses under Art. 111-1 of the Criminal Code, belong to misdemeanors, others – to crimes of varying severity. Criminal offenses related to crimes may be investigated with the permission of an investigating judge and tried in absentia with the permission of a court. Such procedures work in respect of a suspect other than a juvenile hiding from the investigation and court in the temporarily occupied territory of Ukraine, in the aggressor state for the purpose of evading criminal responsibility and/or declared internationally wanted. Possibility of deprivation of the right to hold office or engage in certain activities for a period of 10 to 15 years as the main or additional punishment was provided by amendment to Art. 55 of the Criminal Code. This amendment was made specifically for criminal offenses under Art. 111-1 of the Criminal Code.

Committing criminal offenses on behalf of a legal entity by its authorized person under Art. 111-1 of the Criminal Code is the reason for criminal proceedings against such a legal entity. The criminal measure for this offense is the liquidation of a legal entity and confiscation of its property (Articles 96-8, 96-9 of the Criminal Code).

Key words: Collaborative activities, crimes against the foundations of national security of Ukraine, deprivation of the right to hold office or engage in certain activities, criminal measures against legal entities.

Із 15 березня 2022 р. набув чинності Закон № 2108-IX [1], яким у Кримінальному кодексі України (далі – КК) передбачено нову статтю 111-1 «Колабораційна діяльність». Ця стаття містить 8 частин і включає значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою-агресором. Актуальність нової статті КК підкреслюється триваючою збройною агресією росії в Україні, тому нова стаття не була «сплячою», як це зазвичай буває з новими положеннями кримінального закону. Майже щодня від початку дії нової статті 111-1 КК Офіс Генерального прокурора повідомляє про реєстрацію кримінальних проваджень за фактом колабораційної діяльності [2].

Кримінальні правопорушення за ст. 111-1 КК потребують відмежування від інших суміжних складів правопорушень, що вже були передбачені в КК (ст. 111, 260, 436 КК), а також із тими, що з'явилися пізніше (наприклад, ст. 436-2, а також між собою – тобто, з іншими складами правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК).

Метою цієї статті є кримінально-правовий аналіз (у форматі науково-практичного коментаря) складів правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність». Наприкінці ми також торкаємося деяких процесуальних питань розслідування та розгляду відповідних проваджень.

Питання доцільності криміналізації колабораційної діяльності (колабораціонізму) досліджували: М. Акімов, О. Головкін, О. Ілларионов, В. Кубальський, Є. Письменський, А. Політова, М. Рубашенко, О. Сапожнікова, І. Сказко, Н. Шульженко та інші вчені. Нині після криміналізації відповідних діянь належний кримінально-правовий аналіз відповідних складів правопорушень за ст. 111-1 КК, запропонований у нашій статті, є корисним для правильного їх подальшого застосування на практиці.

Автори вже піднімали питання юридичного аналізу складів кримінальних правопорушень за новою ст. 111-1 КК на рівні практичної статті [3]. У цій статті представлені доопрацьований і доповнений аналіз цього масиву правових норм.

Об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК, є основи національної безпеки України. Положення цієї статті охороняють основи основ Українського народу, суспільства і держави – незалежність, суверенітет, територіальну цілісність та основи конституційного ладу [4].

З огляду на зміст ч. 8 ст. 111-1 КК, додатковим об'єктом кримінальних правопорушень є життя і здоров'я людей та право власності.

Суб'єкт кримінального правопорушення. У різних складах правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК, законодавець по-різному врегулює питання їх суб'єкта. У більшості диспозицій вказується на те, що їх суб'єктом може бути лише громадянин України. У деяких інших складах такої вказівки немає. Суб'єкт всіх правопорушень, які становлять колабораційну діяльність (цього прямо не передбачено законом, однак, на нашу думку, впливає з самого поняття колабораційної діяльності), як правило, повинен відповідати такій характеристиці як належність до місцевого населення або наявність інших сталих зв'язків із відповідною окупованою територією (місце проживання, місце реєстрації, місце ведення господарської або іншої діяльності). Особа, що не має зв'язків з окупованою територією (наприклад, особа без таких попередніх зв'язків, яка прибула для вчинення відповідної діяльності разом із окупаційною владою або представниками держави-агресора, або особа, що проживає в інших місцевостях), може бути суб'єктом колабораційної діяльності, якщо в неї виникли відповідні зв'язки з окупованою територією (наприклад, здійснення на відповідній території господарської чи політичної діяльності). У разі вчинення відповідних діянь особами, які не мають зв'язків із тимчасово окупованою територією, їх необхідно кваліфікувати за іншими статтями, зокрема, 111, 436-2 КК.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень характеризується прямим або непрямым умислом.

У ряді складів кримінальних правопорушень за ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК важливе значення має добровільність (якщо особа здійснювала відповідні дії не добровільно, а під примусом (байдуже яким), склад правопорушення відсутній).

У частині складів правопорушень для правильної кримінально-правової кваліфікації дій має значення мета: за ч. 3 – мета пропаганди; за ч. 6 – мета організації та проведення заходів та(або) саме активної участі в них задля підтримки держави-агресора або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Державою-агресором за загальним визначенням є країна, яка першою застосовує збройну силу проти іншої країни, тобто тим самим вчиняє агресію. Державою-агресором може бути визнана не лише одна країна, а група країн, у т. ч. пов'язаних між собою угодами про військову допомогу.

При кваліфікації правопорушень за ст. 111-1 КК державою-агресором наразі вважається російська федерація. При цьому враховуються, зокрема, постанови Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII [5], Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Укра-

їні» від 24.02.2022 № 64/2022 [6], затверджений Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX [7].

Тимчасово окупована територія України. З'ясування питання про те, яка територія в ст. 111-1 КК розуміється тимчасово окупованою, – є важливим для визначення дії цієї статті як кримінального закону у просторі та в часі.

Очевидно, що законодавець мав на увазі в цій статті не лише ті території, які тимчасово окупувала держава-агресор в 2022 р. Йдеться і про тимчасово окуповані території – територію Автономної Республіки Крим та окупованих районів у Донецькій та Луганській областях. При цьому враховуються ст. 3 Закону № 1207-VII [8], Закон № 2268-VIII [9] та Указ Президента № 32/2019 [10].

Відповідно кримінальні правопорушення, що вчинені починаючи з 15 березня 2022 р. на всіх тимчасово окупованих територіях, та які потрапляють під склади правопорушень, передбачених цією статтею, належить кваліфікувати за ст. 111-1 КК. Звісно, що зворотної дії ці норми не мають.

Відповідальність за ч. 1 ст. 111-1 КК передбачається за дії у вигляді публічних висловлювань – заперечень або закликів в одній із таких форм:

- публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України;
- публічне заперечення встановлення та утворення тимчасової окупації частини території України;
- публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;
- публічні заклики до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та(або) окупаційною адміністрацією держави-агресора;
- публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Склад кримінального правопорушення є формальним, і не передбачає настання обов'язкових шкідливих наслідків таких діянь.

Ознака публічності для закликів або заперечень – визначена в п. 1 Примітки до ст. 111-1 КК. Публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

У цьому випадку відповідні публічні заперечення вважатимуться кримінально каранними, оскільки свідомо й публічно заперечуватимуться (спростовуватимуться або будь-яким чином применшуватимуться), а отже так би мовити виправдовуватимуться, у т. ч. серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (т. зв. воєнні злочини).

Відповідні заклики є кримінально каранними, якщо вони спрямовані загалом до співпраці з окупантом.

Склади правопорушення за ч. 1 ст. 111-1 КК необхідно відмежовувати від передбачених ч. 6 цієї статті, де йде мова про здійснення інформаційної діяльності та організацію і проведення заходів політичного характеру. За ч. 6 ст. 111-1 відповідальність наставатиме в разі, якщо відповідні заходи здійснюються в співпраці з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією тощо.

Склад правопорушення у вигляді публічного заперечення здійснення збройної агресії проти України необхідно також відмежовувати від складів правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК, що внесена до КК Законом № 2110-IX, який набрав чинності 16 березня 2022 р. [11]. Ці склади кримінальних правопорушень є дуже схожими. Основна відмінність в ч. 1 ст. 111-1 КК – це суб'єкт – громадянин України, який при цьому має відповідати ознаці наявності зв'язків із тимчасово окупованою територією (про що йшлося вище). Важливо також, що в ч. 1 ст. 111-1 КК йдеться саме про публічні заперечення (детальніше про розмежування складів правопорушень за ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК див.: [12]).

Вказаний склад кримінального правопорушення належить до проступків, оскільки за його вчинення передбачено основне покарання у виді позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років.

Встановлюючи такий тривалий строк за санкцією статті, законодавець змінив норми ст. 55 КК, що входить до Загальної частини, передбачивши можливість застосування цього покарання як основного або додаткового саме за правопорушення, передбачені ст. 111-1 КК.

Передбачення санкцією статті як основного покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не є надто розповсюдженим, загалом Особлива частина КК містить 16 таких санкцій (ч. 1 ст. 140, ч. 1 ст. 144, ст. 145, ч. 1 ст. 172, ч. 1 ст. 173, ч. 1 ст. 212-1, ч. 4 ст. 220-1, ч. 1 ст. 223-1, ч. 1 ст. 238, ч. 1 ст. 239, ч. 3 ст. 243, ч. 1 ст. 251, ч. 2 ст. 343, ч. 2 ст. 351, ч. 1 ст. 371).

Щодо призначення цього покарання як додаткового лише в разі вчинення кримінального правопорушення із використанням посади або під час здійснення діяльності, то усталена судова практика досі базувалася на роз'ясненнях постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 [13], можливо надалі судова практика піде іншим шляхом.

Відповідальність за ч. 2 ст. 111-1 настає за діяння у вигляді добровільного заняття некерівної посади (не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій) у будь-яких незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у т.ч. в окупаційній адміністрації держави-агресора. Щодо характеру посади, то це можуть бути фактично будь-які посади лінійних працівників в незаконних органах влади. Це можуть бути незаконні органи влади у вигляді державних органів чи органів місцевого самоврядування. Всі органи влади, утворені на тимчасово окупованій території, крім передбачених чинними законами України, є незаконними.

У цьому кримінальному правопорушенні важливим для кваліфікації є місце його вчинення – на тимчасово окупованій території України.

Ці діяння необхідно відмежовувати від суміжних складів кримінального правопорушення. Якщо йдеться про зайняття керівної посади (пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій) у таких незаконних органах влади або про обрання до таких органів, то відповідальність за таке правопорушення настає за ч. 5 ст. 111-1 КК.

Проблему може становити відмежування цього складу від суміжного складу, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК, – добровільно обіймати посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території. Добровільне обіймання посади, що не пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у будь-яких незаконних органах влади – це ч. 2 ст. 111-1 КК, а добровільне обіймання будь-якої посади в незаконних судових та правоохоронних органах – це ч. 7 ст. 111-1 КК. У першому випадку ознакою спеціальної норми є відсутність відповідних організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, а в другому випадку – ознакою спеціальної норми є характер незаконного органу (судовий або правоохоронний). На нашу думку, якщо посада, яку особа обійняла добровільно в судовому чи правоохоронному органу, не передбачає організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, правопорушення необхідно кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК.

За санкцією цієї частини також вбачається, що це кримінальний проступок. Також у санкції статті передбачена можливість додаткового покарання у виді конфіскації майна для винної особи, що в КК не є характерним для кримінальних проступків.

Відповідальність за ч. 3 ст. 111-1 КК настає за дії у вигляді пропаганди в закладах освіти незалежно від типів та форм власності, спрямованої (законодавець формулює це як мету злочину) на сприяння:

- здійсненню збройної агресії проти України;
- встановленню та утворенню тимчасової окупації частини території України;
- уникненню відповідальності за здійснення державо-агресором збройної агресії проти України.

Це правопорушення необхідно відмежовувати від пропаганди війни (ст. 436 КК). Пропаганда війни полягає в публічних закликах до агресивної війни або до розв'язання воєнного конфлікту, а також виготовленні матеріалів із закликами до вчинення таких дій із метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів. Так як пропаганда війни є більш тяжким кримінальним правопорушенням, розглядуване правопорушення за ч. 3 ст. 111-1 КК може частково виглядати як привілейованій склад пропаганди війни (якщо вона має на меті сприяння збройній агресії проти України та здійснюється в закладах освіти).

Також за ч. 3 ст. 111-1 КК настає відповідальність за дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти.

Вказаний злочин є нетяжким. Щодо цієї санкції статті хотілось би звернути увагу на строк додаткового покарання, передбачений санкцією від десяти до п'ятнадцяти років.

Відповідальність за ч. 4 ст. 111-1 КК настає за дії у вигляді передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території та (або) збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора.

Також за цією частиною кваліфікуються дії з провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у т.ч. з окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Що таке господарська діяльність – визначено в ст. 3 ГКУ. Фактично під категорію провадження господарської діяльності у взаємодії з незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, потрапляє будь-яке постачання товару, виконання робіт, надання послуг таким органам влади (окупаційній адміністрації) або державі-агресору.

Щодо місця вчинення злочину, на нашу думку, він значення не має – передача матеріальних ресурсів та провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, можуть учинятися як на тимчасово окупованій території, так і на іншій території України (здійснення відповідної господарської діяльності на окупованій території є ознакою, яка вказує на зв'язок суб'єкта злочину з такою територією).

Важливо, що суб'єкт злочину за ч. 4 ст. 111-1 – не обов'язково громадянин України, але необхідно звернути увагу на те, що господарську діяльність здійснює суб'єкт господарювання.

У разі встановлення фактів здійснення такої господарської діяльності, необхідно визначати, хто діяв і приймав рішення від імені такого суб'єкта господарювання. Це буде, перш за все, керівник, особа, що виконує його обов'язки, або інша особа, що діяла від імені суб'єкта господарювання (під час переговорів, укладення й підписання договору, поставки товарів, робіт, послуг). Особи, що виконували технічні функції (продавці, комірники), залежно від їх умислу, можуть бути пособниками в такому злочині, або їх діяння може не підпадати під ознаки об'єктивної сторони злочину (здійснення господарської діяльності).

Вказаний злочин є нетяжким, водночас, передбачене обов'язкові два додаткові покарання: (1) у вигляді конфіскації майна та (2) позбавлення права обіймати певні

посади або займатися певною діяльністю строком від 10 до 15 років.

За частиною 5 ст. 111-1 КК передбачена відповідальність за дії у формі:

- добровільного зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора,
- добровільного обрання до таких незаконних органів;
- участі в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;
- публічних закликів до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

Щодо першого складу (добровільне зайняття посади), то йдеться про керівну посаду – пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій. У ч. 5 ст. 111-1 КК кримінальна відповідальність встановлена за очевидно більш суспільно небезпечні дії, на відміну від частини 2 цієї статті, оскільки за ч. 2 особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності навіть за роботу, наприклад, комірником в незаконних органах, утворених на окупованій території.

Вказане кримінальне правопорушення може бути вчинено лише шляхом дії. У складах правопорушень за ч. 5 ст. 111-1 (крім публічних закликів до проведення незаконних виборів і референдумів на тимчасово окупованій території) важливим для кваліфікації є місце його вчинення – на тимчасово окупованій території України. Злочин у формі публічних закликів до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території – може бути вчинено й поза межами тимчасово окупованої території.

Додатково слід звернути увагу, що законодавець у ч. 5 встановлює ознаку добровільності як до дій щодо зайняття посади, так і щодо обрання до певних органів влади окупанта.

Суб'єктом злочину може бути лише громадянин України.

Щодо обрання до незаконних органів влади, то йдеться про випадки, коли створені незаконні органи утворюються виборним шляхом – як прямими (коли обрання здійснюють виборці), так і непрямыми (коли обрання здійснює певний орган) виборами. Правопорушення у формі обрання є вчиним, коли особа добровільно обрана на виборну посаду.

Щодо складу правопорушення участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території, то йдеться про участь в органах, що проводять незаконні вибори, референдуми – виборчих комісіях чи інших аналогічних органах, інша участь в проведенні виборів, наприклад, в якості кандидата, спостерігача від кандидата.

Участь у незаконних виборах, референдумах лише в якості виборця, на нашу думку, не утворює цього складу злочину.

Вказаний злочин є тяжким, передбачено два додаткових покарання: (1) обов'язкову конфіскацію майна і (2) обов'язкове позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від 10 до 15 років.

Частиною 6 ст. 111-1 КК передбачена кримінальна відповідальність за такі дії, здійснені в співпраці з державою-агресором та/або її окупаційною адміністрацією, спрямовані на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України:

- організація та проведення заходів політичного характеру;
- активна участь у таких заходах;
- здійснення інформаційної діяльності.

Відповідальність за вчинені правопорушення у формі – організації та проведення заходів політичного характеру та здійснення інформаційної діяльності за ч. 6 ст. 111-1 КК настає за відсутності ознак державної зради. Водночас, важливою ознакою цих складів злочину є здійснення вказаних заходів у співпраці з державою-агресором та/або її окупаційною адміністрацією.

Що розуміється під заходами політичного характеру – частково визначено в п. 2 Примітки до ст. 111-1 – це з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо, тобто фактично необмежені види заходів можуть вважатися політичними.

Ці склади правопорушення є об'ємними, оскільки охоплюють не лише проведення заходів політичного та інформаційного характеру, але й активну участь у таких заходах, це фактично дії по керуванню/направленню т.зв. «масовки».

Щодо активної участі в заходах – це оціночна категорія. Активна участь може полягати, наприклад, у виступах, вигуках у гучномовці, впливі на інших учасників політичного заходу; лише сама присутність на мітингу не утворює активної участі.

Здійснення інформаційної діяльності – також доволі широка оціночна категорія. По суті будь-яка діяльність із поширення, пошуку, одержання, споживання, зберігання інформації є інформаційною діяльністю¹. Законодавець, вочевидь, не мав на меті одержання і споживання інформації, які можуть мати місце навіть незалежно від волі особи, або з метою задоволення базових інформаційних потреб. Інформаційна діяльність утворює склад злочину за ч. 6 ст. 111-1, якщо вона відповідає двом ознакам: (1) здійснюється в співпраці з державою-агресором та/або її окупаційною адміністрацією, (2) має відповідне спрямування – на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Злочини за ч. 6 ст. 111-1 КК можуть бути вчинені як на тимчасово окупованій території України, так і поза її межами.

Суб'єкт злочину – незалежно від громадянства України. Злочин є особливо тяжким, також передбачено два додаткових покарання: (1) обов'язкову конфіскацію майна і (2) обов'язкове позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від 10 до 15 років.

За частиною 7 ст. 111-1 КК встановлена відповідальність за дії у формах:

- добровільного зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території;
- добровільна участь в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території;
- добровільна участь в збройних формуваннях держави-агресора;
- надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

У цій частині, як і в ч. 5, законодавець встановлює ознаку добровільності щодо зайняття громадянином України посади або участі у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях чи надання їм допомоги.

Суб'єктом цих злочинів може бути лише громадянин України.

¹ Дорогих С.О. Сутність та визначення понять «Інформаційна діяльність» та «Інформаційна діяльність органів влади». *Інформація і право*. 2013. № 3(9). С. 74-82. <http://ippi.org.ua/sites/default/files/13dsodov.pdf>.

Склад злочину добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, на нашу думку, матиме місце, в разі зайняття лише тих посад в таких незаконних органах, що передбачають наявність організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Зайняття посад, що не передбачають таких функцій, належить кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК. Для цього складу злочину важливим для кваліфікації є місце його вчинення – на тимчасово окупованій території України (для решти складів, передбачених ч. 7 ст. 111-1 КК, місце вчинення значення не має).

Судові або правоохоронні органи на тимчасово окупованій території є незаконними, якщо вони утворені не відповідно до законів України.

Щодо складу злочину у вигляді добровільної участі в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, то він конкурує зі складом злочину, передбаченим ч. 2 ст. 260 КК. В разі участі в таких формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, настає відповідальність за ч. 7 ст. 111-1 КК, а в разі участі в інших формуваннях (не на тимчасово окупованих територіях) – діятиме ч. 2 ст. 260 КК.

Вказаний склад правопорушення також передбачає широкий діапазон незаконних дій – від зайняття посад в органах судової влади, правоохоронних органах до надання допомоги збройним формуванням держави-агресора у веденні бойових дій проти України. При цьому надання допомоги може бути у різноманітних формах, у тому числі інформація щодо пересування військової техніки.

Склад злочину добровільна участь у збройних формуваннях держави-агресора має місце в разі добровільного вступу громадянином України до збройних формувань держави-агресора (в т.ч. на тимчасово окупованій території).

Злочин є особливо тяжким, і так само передбачено два додаткових покарання: (1) необов'язкову конфіскацію майна і (2) обов'язкове позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від 10 до 15 років.

Частина 8. Ознака, що кваліфікує злочин. Перші сім частин передбачають лише прості склади кримінальних правопорушень й законодавець, напевно, мав на меті передбачити в ч. 8 ст. 111-1 КК кваліфікований склад для злочинів, передбачених ч. 5–8 цієї статті.

Однак очевидно, що в цій частині сталася технічна помилка в тексті закону, й законодавець послався не на діяння, передбачені ч. 5–8 цієї статті, а на осіб, зазначених у них. При цьому, в цих частинах згадуються як громадяни України, так і інші особи (за ч. 6 ст. 111-1 передбачена відповідальність незалежно від громадянства України).

Внаслідок цього, за буквального тлумачення норми, під формальні ознаки ч. 8 ст. 111-1 підпадає фактично будь-який злочин, що потягнув загибель людей або інші тяжкі наслідки (ознаку тяжких наслідків у вигляді грошової оцінки шкоди визначено в п. 3 Примітки до ст. 111-1 КК).

При цьому за санкцією ч. 8 передбачено найсуворіше покарання у виді довічного позбавлення волі, що за КПК є підставою для судового розгляду за участі присяжних за клопотанням хоча б одного обвинуваченого.

Тому намагатися виправити згадану помилку лише через тлумачення об'єкта злочину, очевидно, не дасть результату. До виправлення технічної помилки вчинені злочини належатиме кваліфікувати за відповідними ч. 5–7 ст. 111-1, без огляду на кваліфікуючу ознаку. Водночас, при цьому законодавець намагався охопити в ч. 8 додаткові об'єкти злочинів – життя і здоров'я людей та право власності. Якщо в результаті колабораційної діяльності настали загибель людей або інші тяжкі наслідки, за умови неможливості охопити це кваліфікацією за ч. 8 ст. 111-1, може постати питання про сукупність злочинів і необхідність додаткової кваліфікації за іншими статтями КК.

Відмежування від державної зради. Колабораційну діяльність необхідно відмежовувати від державної зради, хоча формулювання об'єктивної сторони злочину державна зрада в диспозиції ст. 111 КК викладено досить загально, тому всі склади злочину, що охоплюються ст. 111-1 КК, вчинені громадянами України, можуть, на перший погляд, виглядати як окремі випадки (іноді – як привілейовані склади) державної зради.

Основною контекстуальною відмінністю можна вважати те, що колабораційні дії вчиняються винною особою вже в умовах здійсненої окупації чи агресії.

В якості ознак для відмежування, вкажемо такі. Державна зрада завжди вчиняється громадянином України, а колабораційна діяльність – не завжди (хоча саме поняття колабораціонізму логічно стосується в першу чергу громадян України, однак, як уже зазначалося, склади злочинів, передбачені самою статтею 111-1 КК, є різними: частина з них за вказівкою диспозиції статті може вчинятися лише громадянами України, а частина – такої вказівки не містить).

Державна зрада може вчинятися на користь будь-якої держави, а колабораційна діяльність – лише на користь держави-агресора. Державну зраду становлять випадки, прямо вказані в ст. 111 КК, зокрема: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підірвної діяльності проти України. В частині 6 ст. 111-1 КК вказано, що відповідальність за здійснення відповідних політичних заходів та інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором настає за відсутності ознак державної зради.

Загалом, колабораційна діяльність, як і державна зрада, вчиняється на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Тому в розмежуванні обох злочинів (ст. 111 та ст. 111-1 КК) важливе значення матиме судова практика.

Кримінальне провадження щодо юридичних осіб. Важливими змінами, внесеними Законом № 2108-IX, є зміни до ст. 96-3 та 96-5 КК, згідно з якими, вчинення від імені юридичної особи її уповноваженою особою кримінальних правопорушень за ст. 111-1 КК є підставою для кримінального провадження щодо такої юридичної особи. Захід кримінально-правового характеру, що застосовується за це правопорушення – ліквідація юридичної особи та конфіскація її майна (ст. 96-8, 96-9 КК).

Підслідність. Правопорушення, передбачені ст. 111-1 КК, – за Законом № 2108-IX були визначені як підслідні органам безпеки, тобто СБУ (абз. 1 ч. 2 ст. 216 КПК).

Однак, у цей же день, 03.03.2022, Верховною Радою було прийнято Закон № 2110-IX [11], який виклав абз. 1 ч. 2 ст. 216 КПК в новій редакції (і в цій новій редакції згадки про ст. 111-1 немає взагалі). Закон № 2110-IX набрав чинності на день пізніше, і тому може бути проблема щодо з'ясування дійсних намірів законодавця (адже ні черговість реєстрації (нумерації) законів апаратом парламенту, ані черговість їх опублікування – не можуть визначати пріоритет однієї з двох рівнозначних норм, прийнятих в один день).

Єдине, що могло би вказувати на те, що дійсним наміром законодавця при викладенні Законом № 2110-IX в новій редакції абзацу 1 ч. 2 ст. 216 КПК було вилучення проваджень за ст. 111-1 КК із підслідності органів безпеки – це вказівка на дату набрання чинності обома законами (Закон № 2108 – з дня опублікування, а Закон № 2110 – з дня, наступного за днем опублікування). Однак мало ймовірно, щоб законодавець, приймаючи в один день в умовах воєнного стану два закони, передбачав дату їх опублікування, і мав намір встановити строк дії змін до ст. 216 КПК, передбачених Законом № 2108 лише на один день. Отже при підготовці текстів законів сталася технічна

помилка (неузгодженість між двома законами, прийнятими протягом одного дня – про схожі особливості законодавчої техніки, що траплялися в умовах мирного часу, писав О.Кравчук [14]).

Наразі ж у текстах КПК в інформаційних системах підслідність правопорушень за ст. 111-1 КК в ст. 216 КПК не визначена (представлена редакція абз. 1 ч. 2 ст. 216 КПК, визначена Законом № 2110-IX). Тому можуть виникати спори щодо підслідності. Адже, в разі, якщо за ст. 216 КПК підслідність не визначена за іншими органами, вона за загальним правилом належить органам Національної поліції (ч. 1 ст. 216 КПК).

Можливість розгляду in absentia. Згідно з доповненнями ст. 297-1 КПК, внесеними Законом № 2108-IX щодо злочинів, передбачених цією статтею, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави-агресора, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук, з дозволу слідчого судді можливо проводити спеціальне досудове розслідування (in absentia). Згідно з ч. 3 ст. 323 КПК щодо таких підозрюваних з дозволу суду можливо проводити спеціальне судове провадження (in absentia). Як уже зазначалося, не всі склади за ст. 111-1 КК є злочинами, частина є проступками. Щодо проступків ні досудове розслідування, ні провадження in absentia, на перший погляд, неможливі. Однак судовою практика може переглянути ці підходи.

Висновки. Нами проведено кримінально-правовий аналіз складів кримінальних правопорушень, передбачених новою ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність», що набрала чинності 15 березня 2022 р. Детальний аналіз об'єктивної сторони кожного складу правопорушень наведено безпосередньо в основному тексті статті.

Об'єктом кримінальних правопорушень є основи національної безпеки України. Додатковим об'єктом може бути життя і здоров'я людей та право власності.

Суб'єкт кримінальних правопорушень, як правило, повинен відповідати такій характеристиці як належність до місцевого населення або наявність інших сталих зв'язків із відповідною окупованою територією. В деяких складах важливе значення має громадянство – належність до громадянства України.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень характеризується прямим або непрямим умислом. У ряді складів кримінальних правопорушень за ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК важливе значення має добровільність. У частині складів правопорушень значення для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння має мета: за ч. 3 – мета пропаганди; за ч. 6 – мета організації та проведення заходів та(або) саме активної участі в них задля підтримки держави-агресора або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України).

Ряд складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК, належать до проступків, інші – до злочинів різного ступеня тяжкості. Кримінальні правопорушення, що належать до злочинів, можуть бути з дозволу слідчого судді розслідувані, а з дозволу суду – розглянуті in absentia, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави-агресора, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук.

Законодавцем спеціально для кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК, внесено зміни до ст. 55 КК, визначено можливість застосування позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років як основного або додаткового покарання.

Вчинення від імені юридичної особи її уповноваженою особою кримінальних правопорушень за ст. 111-1 КК є підставою для кримінального провадження щодо такої юридичної особи. Захід кримінально-правового характеру, що застосовується за це правопорушення – ліквідація юридичної особи та конфіскація її майна (ст. 96-8, 96-9 КК).

Унаслідок неузгодженості між двома прийнятими протягом одного дня законів, залишається невизначеною підслідність кримінальних правопорушень за ст. 111-1 КК, що потребує виправлення при внесенні наступних змін до КПК.

З огляду на продовжувану збройну агресію проти України, удосконалення засобів кримінально-правової охорони національної безпеки та подальше дослідження відповідних правових норм та практики їх застосування є перспективними та актуальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». <http://www.golos.com.ua/documents/z-2108-ix.pdf>
2. Заклики до набору в окупаційну «поліцію» на Херсонщині – розпочато розслідування за фактом колабораційної діяльності. Офіс Генерального прокурора, 16.03.2022. <https://gp.gov.ua/ua/posts/zakliki-do-naboru-v-okupacii-policiyu-na-xersonshhini-rozpocato-rozsliduvannya-za-faktom-kolaboracii-noyi-diyalnosti>
3. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. *Вектор прав людини*. <http://hrvocat.org/podiyi/22-03-20-mbo>
4. Яковюк І., Рубашенко М., Шульженко Н. Колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК): загальний огляд та деякі законодавчі недоліки. Деокупація. Юридичний фронт [Електронне видання]: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. 224 с. ISBN 978-966-918-037-7. С. 130-134. DOI: 10.31617/k.knute.2022-03-18
5. Постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-VIII «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text>
6. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
7. Закон України Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
8. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
9. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#n28>
10. Указ Президента України «Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях» від 7 лютого 2019 №32/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/2019#Text>
11. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 3 березня 2022 року №2110-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n6>

12. Стефанів Н.С., Орлеан А.М., Берднік І.В. Коментар щодо розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК України. *Тренінговий центр прокурорів України*. <https://www.facebook.com/ptcu.gp.gov.ua>

13. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 «Про практику призначення судами кримінального покарання». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>

14. Кравчук О. Стабільність оподаткування має стати ключовим принципом податкової політики. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2018.4\(40\).194372](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2018.4(40).194372)